

Πρόλογος του επιμελητή

Όταν, το 1981, πρωτοδημοσιεύθηκε η μελέτη του Marshall Sahlins *Ιστορικές μεταφορές και μυθικές πραγματικότητες* κανείς βέβαια δεν περίμενε ότι θα έδινε το έναυσμα γι' αυτό που ένας έγκυρος σχολιαστής περιέγραψε ως «μάχη για της ψυχή της ανθρωπολογίας», ότι θα αποτελούσε, δηλαδή, μαζί με μια σειρά μελετών που την ακολούθησαν, το επίκεντρο της μεγαλύτερης συζήτησης στη σύγχρονη ανθρωπολογία για μια πλειάδα αλληλένδετων ζητημάτων: για τον πολιτισμικά μεσολαβημένο χαρακτήρα της ιστορίας, για την ευρωπαϊκή επέκταση, τον ιμπεριαλισμό και την παγκοσμιοποίηση, αλλά και για τον γνωσιακό σχετικισμό.

Ο Sahlins αφηγείται εδώ τη συναρπαστική ιστορία ενός από τους πιο διάσημους θαλασσοπόρους, του πλοιάρχου Τζέιμς Κουκ – την άφιξή του στα νησιά Σάντουιτς το 1778- 79, την αποθέωσή του από τους χαβανέζους ιθαγενείς και εντέλει τον φόνο του, μετά την αναχώρηση και αναπάντεχη επιστροφή του, στη διάρκεια συγκρούσεων ανάμεσα στους Βρετανούς και τον ντόπιο πληθυσμό. Αξιοποιώντας τις υφισταμένες γραπτές πηγές αλλά και την πλούσια εθνογραφική του εμπειρία από τις κοινωνίες της Ωκεανίας, ο Sahlins επιχειρεί μια εμπεριστατωμένη ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι Χαβανέζοι «είδαν» τον Κουκ για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι «για τους Χαβανέζους ο Κουκ υπήρξε παράδοση πριν γίνει γεγονός». Οι ιθαγενείς ιδιοποιήθηκαν πολιτισμικά την παρουσία των ευρωπαίων επισκεπτών, μια σειρά από ιστορικές συμπτώσεις τούς επέτρεψαν

να εφαρμόσουν στους Βρετανούς τις συμβολικές, θρησκευτικές τους κατηγορίες, να τους δουν με τα μάτια των μεγάλων τους μύθων. Έτσι, εξίσωσαν συμβολικά τον βρετανό πλοίαρχο με τον θεό Λόνο και τον αντιμετώπισαν σύμφωνα με το τι προέβλεπε το κοσμολογικό τους σύστημα, οδηγούμενοι τελικά σε διαδοχικές πράξεις θεοκτονίας, θεοφαγίας και τελετουργικής ενδυνάμωσης. Ο φόνος του Κουκ δεν ήταν λοιπόν ούτε τυχαίος, ούτε προμελετημένος, ήταν μια θρησκευτική τελετουργία σε ιστορική μορφή, δομή και συμβάν ταυτόχρονα ή, όπως τον περιγράφει ο τίτλος της παρούσας μελέτης, «η ιστορική μεταφορά μιας μυθικής πραγματικότητας».

Η πολιτισμική οικείωση της βρετανικής παρουσίας δεν συντελέστηκε ωστόσο χωρίς κόστος. Ο Sahlins εξετάζει παράλληλα τους κραδασμούς τους οποίους επέφερε η παρουσία των βρετανών ναυτικών στα πολιτισμικά θεμέλια της χαβανέζικης κοινωνίας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο «εμπόριο των πολιτισμικών κατηγοριών». Δείχνει, με άλλα λόγια, πώς οι ανταλλαγές ανάμεσα στους Ευρωπαίους και τους Πολυνησίους υπέβαλαν το σύστημα των θρησκευτικών απαγορεύσεων, των λεγόμενων ταμπού, σε πραγματιστικούς αυτοσχεδιασμούς, σε νέες χρήσεις που με τη σειρά τους παρήγαγαν νέου τύπου σχέσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, ευγενείς και κοινούς θνητούς, ντόπιους και Βρετανούς, οδηγώντας πρώτα σε κύκλους βίας, αργότερα στην αποϊεροποίηση και τον εξανθρωπισμό των ευρωπαίων επισκεπτών και, τέλος, σε έναν ριζικό πολιτισμικό μετασχηματισμό. Το σύστημα των ταμπού, έχοντας φθάσει σε σημείο «πολιτισμικής κόπωσης», έπεσε θύμα μιας από τα πάνω «πολιτισμικής επανάστασης» και τελικά καταργήθηκε.

Η μελέτη του Sahlins δεν αποτελεί μόνο μια γενναία προσπάθεια να ειπωθούν από τη σκοπιά των εντοπίων συγκεκριμένα περιστατικά της πρώτης συνάντησης μεταξύ Ευρωπαίων και Πολυνησίων, διάσημα τόσο στην ιστορία όσο και στη μυθολογία της αποικιακής επέκτασης. Συνιστά επίσης, όπως προανέφερα, μια θεωρητική πρόταση μεγάλης εμβέλειας που αναδεικνύει, είτε ρητά είτε υπαινικτικά, κορυφαία ζητήματα της σύγχρονης κοινωνικής σκέψης, τρία από τα οποία θα θίξω ενδεικτικά εδώ.

Πρώτον, σχετικά με τη φύση της ιστορίας. Η σημαντικότερη ίσως συνεισφορά της παρούσας μελέτης είναι η έμπρακτη εφαρμογή της σσυσυρικής σκέψης αλλά και της πολιτισμικής πραξεολογίας, την οποία είχε νωρίτερα εισηγηθεί ο Sahlins*, στη μελέτη του πολλαπλά μακρινού, χρονικά και πολιτισμικά, παρελθόντος. Το βιβλίο αυτό προτείνει την «ανθρωπολογικοποίηση της ιστορίας», δηλαδή τη δυναμική ανάπτυξη της έννοιας της ιστορίας μέσα από την ανθρωπολογική εμπειρία του πολιτισμού. Η ιστορία κατά τον Sahlins είναι πολιτισμικά μεσολαβημένη, διέπεται από μια επιτελεστικού τύπου ιστορικότητα, δηλαδή από πολιτισμικά ορισμένους τρόπους ιστορικής δράσης, συνείδησης και καθορισμού. Οι άνθρωποι ως φορείς της ιστορικής πράξης δεν λειτουργούν σε πολιτισμικό κενό. Αντίθετα, εφαρμόζουν τις υφιστάμενες πολιτισμικές τους κατηγορίες πάνω στα λιγότερο ή περισσότερο τυχαία περιστατικά της ζωής τους, τα λεγόμενα «συμβάντα». Έτσι εντάσσουν το περιστασιακά τυχαίο στη διατεταγμένη τάξη πραγμάτων, τη λεγόμενη «δομή». Σε αυτή την αναμέτρηση συμβάντων και δομής τίποτα δεν μένει απολύτως σταθερό αλλά και τίποτα δεν αλλάζει ολοσχερώς. Η αναπαραγωγή και ο μετασχηματισμός της δομής είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Αυτό αποτελεί και το κορυφαίο δίδαγμα της παρούσας μελέτης.

Δεύτερον, σχετικά με την αποικιακή επέκταση αλλά και την παγκοσμιοποίηση. Τέτοιου τύπου πρώτες επαφές ή συναντήσεις ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς δεν υπακούουν σε μια ενιαία λογική, προνομιακός φορέας της οποίας είναι ο ευρωπαϊός επικυρίαρχος. Η ευρωπαϊκή επέκταση στις περιφέρειες και η συνακόλουθη ένταξη των «άλλων» στο παγκόσμιο σύστημα οικονομικών και πολιτικών σχέσεων γινόταν με πολιτισμικά ορισμένους τρόπους που όχι απλώς δεν οδηγούν στην εξομοίωση των πολιτικά υποδεέστερων, περιφερειακών πληθυσμών, αλλά αντίθετα επιτρέπουν την ιστορική αναπαραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς. Κάθε κοινωνία ακολουθεί το δι-

* Βλ. Marshall Sahlins, *Πολιτισμός και πρακτικός λόγος*, μτφ. Ν. Κούρκουλος, Ε. Καλπουρτζή, επιμ. Θ. Παραδέλλης, εισ. Ε. Παπαταξιάρχης, εκδ. Εικοστού Πρώτου, 2003, 1η αγγλ. έκδ. 1976.

κό της ιδιαίτερο ιστορικό μονοπάτι. Η ιστορία των πολιτισμικά «άλλων» είναι εντέλει μία άλλη ιστορία, που δεν χωράει στα σχήματα της δικής μας. Η παγκόσμια ιστορία, με άλλα λόγια, είναι διαφοροποιημένη σε πολλές διαφορετικές «νησίδες». Η «παγκοσμιοποίηση» δεν προάγει την εξάλειψη αλλά αντίθετα την αναπαραγωγή, για να μην πούμε τον πολλαπλασιασμό, της πολιτισμικής διαφοράς.

Τρίτον, όσον αφορά τον σχετικισμό. Το βιβλίο αυτό αποτελεί έμπρακτη απόδειξη των μεγάλων γνωστικών πλεονεκτημάτων της προσέγγισης εκείνης που δεν σπεύδει να κατατάξει το πολιτισμικά ανοίκειο σε οικεία σχήματα σκέψης περιβεβλημένα με το μανδύα του δήθεν οικουμενικού, αλλά αντίθετα επιμένει να κατανοήσει «εκ των έndon», από τη «σκοπιά των ιθαγενών» τα περιστατικά της δικής τους ζωής. Κατά τον Sahllins, ο ισχυρισμός ότι υπάρχει ένας κοινός τρόπος του σκέπτεσθαι που λέγεται πρακτικός ορθολογισμός συνιστά ευρωκεντρική προβολή. Η εμπειρία συγκροτείται με πολιτισμικά ποικίλους τρόπους: ο γνωσιακός σχετικισμός επιβάλλει να αναστείλουμε προσωρινά τις δικές μας αξιολογικές κρίσεις για να εντάξουμε τις πρακτικές και τα ιδεώδη «άλλων» λαών στο δικό τους συμφραζόμενο. Αυτή η γνωσιακή στάση, που δεν πρέπει να συγχέεται με τον μη αποδεκτό ηθικό σχετικισμό, αποτελεί το ασφαλές αντίδοτο στον ευρωκεντρισμό.

Για όλους αυτούς τους λόγους, το *Ιστορικές μεταφορές και μυθικές πραγματικότητες* αποτελεί ένα ερευνητικό ανάγνωσμα. Ο συνδυασμός της διεισδυτικής και εμπειριστικώς ανάλυσης των ιστορικών δεδομένων με τη ρηξικέλευθη ανθρωπολογική ματιά επιτρέπει και στον μη ειδικευμένο αναγνώστη να αντιληφθεί τη συνθετότητα της ιστορικής αφήγησης, αλλά και να απολαύσει ταυτόχρονα μία από τις πιο εικονοκλαστικές προσεγγίσεις της συγκρότησης του παγκόσμιου συστήματος και της αποικιοκρατίας. Στην υποδοχή του κλασικού αυτού έργου της σύγχρονης ανθρωπολογίας συμβάλλει η προσεχτική και ρέουσα μετάφραση της Πελαγίας Μαρκέτου.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ